

Marjut Turunen

OMATOIMISUUSTUNTIEN KEHITTÄMINEN

Autismin kirjon erikoistumisopinnot 30 op
Toukokuu 2010

Satakunnan ammattikorkeakoulu
Täydennyskoulutuskeskus

OMATOIMISUUSTUNTIEN RAKENNESUUNNITELMA

Turunen, Marjut
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Autismin kirjon erikoistumisopinnot 30 op

Ohjaaja: Nieminen, Hanna
Sivumäärä: 28
Liitteitä: 2

Asiasanat: elämänhallinta, omatoimisuus, autismin kirjo, työyhteisö, ammatillinen kasvu

Kehittämiprojektin aiheena oli autismin kirjon oppilaiden omatoimisuustuntien rakennesuunnitelman ja arviointilomakkeen laadinta. Autismin kirjon henkilöillä on vaikeuksia elämänhallinnassa ja omatoimisuudessa. Tämän vuoksi on tärkeää aloittaa näiden harjoittelu mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Omatoimisuustuntien rakennesuunnitelma pitää sisällään neljä aihealuetta, joita ovat itsestä huolehtiminen, tiedonhaku arjessa, asiointi koulun ulkopuolella sekä vapaa-aika. Nämä aihealueet on jaettu pienempiin osa-alueisiin, jotka näkyvät myös arviointilomakkeessa.

Omatoimisuustuntien rakennesuunnitelma auttaa opettajaa suunnittelemaan ja toteuttamaan omatoimisuustunnit mahdollisimman monipuoliseksi kokonaisuudeksi oppilaan yksilöllisiä taitoja kunnioittaen. Arviointilomake tekee oppilaan omatoimisuustaitojen seurannasta ja arvioinnista helpompaa sekä auttaa omatoimisuustuntien jatkosuunnittelussa. Hyvin suunnitellut tunnit mahdollistavat opettajan sekä koulunkäyntiavustajien työmotivaation säilymisen, millä on suuri vaikutus oppilaiden edistymiseen sekä työyhteisön hyvinvointiin.

Kehittämiprojekti toteutui työyhteisön yhteisenä hankkeena vaikuttaen samalla työyhteisön jäsenten ammatilliseen kasvuun. Työyhteisössä koettiin kehittämiprojekti onnistuneeksi ja hyödylliseksi. Kehittämiprojekti lisäsi työyhteisön yhteisöllisyyttä ja halukkuutta ryhtyä vastaaviin projekteihin. Kehittämiprojektin luonteen vuoksi sen lopullinen arviointi tapahtuu vasta tulevan lukuvuoden aikana.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 TYÖYHTEISÖN KEHITTÄMINEN	5
3 AMMATILLINEN KASVU	6
4 ELÄMÄNHALLINTA JA OMATOIMISUUS	8
5 AUTISMIN KIRJON HENKILÖIDEN OPETUSKÄYTÄNTÖ.....	12
6 KEHITTÄMISPROJEKTIN TOTEUTTAMINEN	14
6.1 Kehittämiprojektin aiheen valinta.....	14
6.2 Kehittämiprojektin eteneminen.....	16
6.2.1 Itsestä huolehtiminen	17
6.2.2 Tiedonhaku arjessa.....	19
6.2.3 Asiointi koulun ulkopuolella.....	20
6.2.4 Vapaa-aika.....	21
6.3 Arviointilomakkeen laadinta ja koekäyttö.....	22
7 KEHITTÄMISPROJEKTIN ARVIOINTI.....	23
8 YHTEENVETO	27
LÄHTEET.....	28
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Työskentelen erityisluokanopettajana luokassa, jossa on kuusi autismin kirjon oppilasta ja neljä koulunkäyntiavustajaa. Työyhteisössämme on kuusi erityisluokanopettajaa ja 27 koulunkäyntiavustajaa. Koulunkäyntiavustajat ovat kiinteästi tietyssä luokassa ohjaamassa oppilaita opiskeluissaan. Eri luokkien oppilasta on muodostettu joitakin pieniä ryhmiä, joissa opiskellaan tiettyä ainetta. Opetan yhtä tällaista ryhmää aiheena omatoimisuustaitojen parantaminen. Ryhmässä on viisi tyttöä ja he tulevat omatoimisuustunnille neljältä eri luokalta. Tyttöjen apuna on kolme koulunkäyntiavustajaa, jotka työskentelevät kolmella eri luokalla. Yksi tyttö on omalta luokaltani, muut tapaan vain omatoimisuustunneilla.

Koska omatoimisuusryhmä koostuu eri luokilta tulevista oppilaista, en tunne heidän taitojaan kovin hyvin. Omatoimisuustunneille ei ole ollut olemassa mitään valmista runkoa tai tavoitteita tuntien pitämiseksi. Opettajan tehtävä on ollut suunnitella omatoimisuustuntien sisältö ja toteuttaa tunnit parhaaksi katsomallaan tavalla. Omatoimisuustunneilla käytyjä asioita ei ole kirjattu mihinkään eikä niiden onnistumista ole arvioitu. Olen kokenut näiden tuntien suunnittelemisen ja pitämisen erittäin haasteelliseksi ja ehkä hieman turhauttavaksi. Tämän vuoksi halusin suunnitella omatoimisuustunneille selkeän rungon, joka koostuu omatoimisuuden kannalta tärkeistä asioista. Näiksi asioiksi valikoituivat itsestä huolehtiminen, tiedonhaku arjessa, asiointi koulun ulkopuolella ja vapaa-aika. Lisäksi laadin lomakkeen, jonka avulla voi seurata ja arvioida jokaisen oppilaan edistymistä.

Valmiin rungon avulla omatoimisuustuntien suunnittelu ja toteuttaminen mielekkääksi kokonaisuudeksi on mielestäni huomattavasti aikaisempaa helpompaa. Myös uuden opettajan tai sijaisen tuntisuunnittelu helpottuu tämän avulla. Seurantalomakkeen avulla koulunkäyntiavustajien ohjeistaminen ja työskentely yksinkertaistuu, mikä koituu oppilaan parhaaksi. Uskon tämän kehittämissuunnitelman myötä työyhteisön toiminnan paranevan. Tämä näkyy työyhteisön hyvinvointina, mikä heijastuu muuhunkin toimintaan. Olen kokenut oman ammatillisen otteeni ja työmotivaation kasvaneen tämän projektin myötä.

2 TYÖYHTEISÖN KEHITTÄMINEN

Koulumme erityisluokilta on koottu erilaisia opiskelijaryhmiä, joissa harjoitellaan omatoimisuustaitoja. Koska omatoimisuustunteja pitävät eri opettajat ja niillä on mukana useita avustajia, koskee omatoimisuustuntien kehittäminen koko työyhteisöämme.

On olemassa useita tapoja määritellä työyhteisö. Leppänen (2002) määrittelee työyhteisöksi kaikki ne, jotka työskentelevät tietyn tavoitteen saavuttamiseksi tai saman perustehtävän toteuttamiseksi. Työyhteisö on toiminnallinen yksikkö, joka tekee rajattua osaa organisaation perustehtävästä. (Leppänen 2002, 38.) Työyhteisöjen sisäiset tarpeet määrittelevät työyhteisöjen kehittämishaasteet. Työyhteisön kehittämistarpeet liittyvät yleensä työn organisoinnin, yhteistoiminnan ja johtamisen kehittämiseen. Kehittämistoimien tavoitteena voidaan pitää hyvinvoinnin ja osaamisen edistämistä sekä toiminnan laadun parantamista. Voi olla vaikea erottaa työn ja työyhteisön kehittämistä toisistaan. Ne tapahtuvat rinnakkain ja samanaikaisesti edustaen kehittämisen erilaisia painotuksia. (Lindström 2002, 14.)

Jotta kehittämishanke voi onnistua, on tärkeää tietää jo projektin suunnitteluvaiheessa, mitä halutaan tehdä tai mihin halutaan vaikuttaa. Kehittämisprojektille tulee määritellä selkeä ja toteutettavissa oleva tavoite. Kehittämissuunnitelma ei saa liiaksi rajoittaa työyhteisön toimintaa, vaan tarvittaessa sitä tulee voida kehittää ja muuttaa. Tärkeää on kirjata ylös oivalluksia, analysoida tuloksia ja pohtia lopputulosta. Usein paras osaaminen kehittämishankkeen toteuttamiseksi on lähellä työn kohdetta. Ne ihmiset, joiden työtä hanke koskee, ovat sen työn asiantuntijoita. Työntekijöillä on usein mielessään käytännön ratkaisuja hiljaisena tietona. Tätä tietoa ja osaamista tulisi hyödyntää enemmän. (Koskensalmi & Lauttio 2002, 88-89.)

Kehittämishankkeissa on usein unohdettu itse kehittämisprosessin kuvaaminen ja

arviointi. Kehittämishankkeissa tulisi olla perusteellinen analyysi kehittämissuunnitelmasta ja siitä, mitä ja miten siitä voidaan oppia. (Leppänen 2002, 40.) Työyhteisön kehittämishankkeen itsearviointilla onkin tärkeä osuus kehittämistyössä. Yhteinen pohdinta työyhteisössä voi olla tärkein kehittämistyön arvioinnin työväline. Kehittämishankkeen seurannalla ja arvioinnilla on tarkoitus pitää kehittämissuunnitelman suunta oikeana, edistää kehittämissuunnitelman jatkumista työyhteisössä sekä oppia onnistumisista ja epäonnistumisista. Lisäksi on tärkeää arvioida kehittämissuunnitelman aikana tapahtuneiden muutosten ja kehittämissuunnitelman vaikutuksia. Kehittämishankkeen seurannan ja loppuarvioinnin lähtökohtana ovat hankkeen alussa asetut tavoitteet. Kehittämishankkeen loppuarviointi on yhteenveto, jossa hahmotetaan työyhteisön yhteinen näkemys suunnitelmasta ja tuloksista. Siinä kootaan yhteen toteutuneet muutokset ja arvioidaan niiden merkitystä. (Lahtinen 2002, 150-151, 155.)

3 AMMATILLINEN KASVU

Omatoimisuustuntien kehittäminen vaikuttaa omaan työhöni liittyvään oppimiseen, joka on ammatillista kasvua. Samalla se vaikuttaa myös työyhteisöme ammatilliseen kasvuun. Kehittämissuunnitelman myötä voimme tehdä perustyötämme omatoimisuustuntien osalta paremmin ja samalla arvioida sen tuloksia selkeämmin.

On ihanteellista, jos yksilön kehittyminen jatkuu koko hänen työelämänsä ajan. Tällöin hän kokee, että hänellä on työssään mahdollisuuksia jatkuvaan kehittymiseen. Mikäli näin ei tapahdu, saattaa yksilön työmotivaatio heikentyä, työ menettää merkityksensä ja muuttua rutiininomaiseksi. Vaihteleva ja itsenäinen työ luo hyvän lähtökohdan itsensä kehittämiselle. Kun yksilö kohtaa työssään haasteellisia tilanteita ja kehittäviä komponentteja, on työstä oppiminen todennäköisintä. Nämä tilanteet antavat oppimismahdollisuuksia ja motivoivat oppimaan, mikä lisää ammatillista kasvua. (Ruohotie 2000, 49-50, 53.)

Ammatillinen kasvu on jatkuva oppimisprosessi. Yksilöllä on tällöin voimakas tarve tai halu oppimiseen ja hän arvostaa sitä. Ammatillisen kasvun kohdalla oppiminen voi tarkoittaa esimerkiksi harjoittelua ja kouluttautumista, jotta pystyy tekemään työtään entistä paremmin. Samalla voi kehittää taitojaan niin, että pystyy vastaamaan työn muuttuviin vaatimuksiin. Jos yksilö on sitoutunut jatkuvaan oppimiseen, on hänen oppimisensa tarkoituksellista, suunniteltua ja itseohjattua. Ammatillinen kasvu voi perustua erilaisiin tekijöihin, joista kokemukseen perustuva oppiminen on yksi tärkeä osatekijä. Yksilö voi oppia huomattavan paljon pohtimalla arkielämän kokemuksia ja yllättäviä tapahtumia ja soveltamalla tätä tietoa muihin tilanteisiin. Kokemuksesta oppimiseen auttavat oppimista tukeva ilmapiiri, tarkoituksenmukainen materiaali sekä yksilön menneisyyden kokemukset. Kun yksilö tuntee omat vahvuutensa ja heikkoutensa, edistää se oppimista. Minäkuvan heikkouksien tunteminen antaa ymmärrystä niiden kehittämiseksi ja uusien vahvuuksien luomiselle. (Ruohotie 2000, 9, 55, 138).

Omakohtainen kokemus on kokonaisvaltaisen oppimisen oleellinen osa. Kokemus sinänsä ei vielä takaa oppimista, vaan tarvitaan ilmiön havainnointia ja pohtimista. Lisäksi ilmiön tietoinen ymmärtäminen ja käsitteellistäminen sopivan teorian tai kuvausmallin avulla on oleellinen osa kokemuksesta oppimista. Teoriat ja käsitteet tuovat kokemukseen etäisyyttä ja lisäävät sen tietoista hallintaa. Näin omakohtainen kokemus, sen pohtiminen ja käsitteellistäminen ja aktiivinen soveltava toiminta aikaansaavat jatkuvasti kehittyvän prosessin. (Ruohotie 2000, 137.)

Kokemuksesta oppimiseen liittyvä ilmiön havainnointi eli reflektio voidaan ymmärtää oman toiminnan, sen perusteiden ja seuraamusten kriittiseksi analysoinniksi ja pohtimiseksi. Lisäksi on hyvä ottaa etäisyyttä jokapäiväisiin käytännön tilanteisiin ja rutiineihin, jolloin saadaan arki ajattelua perusteellisempia valmiuksia omien toimintatapojen suunnitteluun. Reflektion lähtökohdan tulee olla aina epäilyssä ja mielekkäässä kyselemisessä ja se päättyy avoimeen tekoon. Näin ollen johtopäätöksiin edetään etsimisen vaivan kautta. (Ruohotie 2000, 137.)

Työelämä tarvitsee ihmisiä, joilla on kyky, motivaatio ja tahto oppia jatkuvasti. Motivaatio ja tahto ovatkin oppimisen ja muutoksen yksilöllisiä perusedellytyksiä. Motivaatio ja tahto on välttämätöntä erottaa toisistaan, koska ne ohjautuvat todennäköisesti eri periaatteiden mukaisesti. Motivaatioon liittyvät prosessit toimivat välittäjinä päätöksenteossa ja edistävät sitoutumista toimintaan. Tahtoon liittyvät prosessit ohjaavat ja toteuttavat päätöksiä. Tahdon avulla on mahdollista syväprosessointiin tai itsemotivointistrategioihin. Lisäksi on mahdollista hallita häiritseviä tunteita kuten tehottomuutta tai avuttomuutta. (Ruohotie 2000, 15, 80-81.)

4 ELÄMÄNHALLINTA JA OMATOIMISUUS

Elämänhallinta ja omatoimisuus ovat ihmisen itsenäisen elämän perusasioita. Nämä asiat ovat kuitenkin vaikeita autismin kirjon henkilöille. Tämän vuoksi niiden johdonmukainen harjoittelu on tärkeää jo peruskouluikäisten lasten ja nuorten kanssa. Opetushallitus on määritellyt ammatillisessa koulutuksessa oleville vammaisille opiskelijoille opetussuunnitelman, jonka mukaisesti he harjoittelevat elämänhallintaa ja omatoimisuustaitoja. Tätä opetussuunnitelmaa on käytetty soveltaen pohjana työyhteisössämme pidettävien omatoimisuustuntien kehittämisessä.

Ruohotie (2000) määrittelee elämänhallinnan kyvyksi kantaa vastuuta omasta toiminnastaan. Elämänhallinta sisältää omien taitojen ja osaamisen tiedostamisen, kehittämisen ja soveltamisen. On kyettävä kontrolloimaan omaa käyttäytymistään sekä parantamaan suoritustaan. Tällöin on tunnistettava ja voitettava tiellä olevat esteet. Elämänhallintaan liittyy itsetuntemus ja ympäristötietoisuus, kyky hallita itseään, muutoksia, epävarmuutta sekä sopeutua uusiin tilanteisiin. Elämänhallinta edellyttää useita yleisluontoisia taitoja ja myös teknistä osaamista. Yksilön on myös osattava reflektoida omaa edistymistään. (Ruohotie 2000, 43.)

Opetushallitus julkaisi vuonna 2000 opetussuunnitelman vammaisille opiskelijoille ammatillisessa koulutuksessa. Koulutuksen tarkoituksena on antaa vammaisuuden, sairauden, kehityksessä viivästyksen, tunne-elämän häiriön tai muun syyn vuoksi erityistukea tarvitsevalle opiskelijalle valmiuksia ammatilliseen koulutukseen, työhön sijoittumiseen sekä oman elämän hallintaan. Koulutuksen tulee tukea opiskelijan myönteistä kehitystä, vahvistaa itsetuntoa ja elämäntaitoja. Tavoitteena on opiskelijan itseluottamuksen kasvaminen ja aloitekyvyn lisääntyminen siten, että hän kykenee itsenäisesti tai opastetusti tekemään päätöksiä opiskeluaan ja elämäänsä koskevilla valinnoilla. (Opetushallitus 2000, 7.)

Opetussuunnitelmassa todetaan elämäntaitojen tavoitteeksi opiskelijan vaikuttamisen omaan elämäntilanteeseensa ja tulevaisuuteensa positiivisella tavalla. Hän osaa opastettuna kartoittaa elämäntilannettaan ja sosiaalista viitekehystään. Opiskelija perehtyy omien kykyjensä ja suoritustensa tunnistamiseen ja alkaa rakentaa minäkuvaansa realistiseen ja myönteiseen suuntaan. Hän tunnistaa omia voimavarojaan ja kehittämistarpeitaan. Opiskelija hankkii aineksia hyvän itsetunnon vahvistamiseksi. (Opetushallitus 2000, 18.) Elämäntaitojen tulee sisältyä kaikkiin autismin kirjon oppilaiden opetuksen osa-alueisiin, koska heidän opetuksen pää tavoitteena on juuri elämäntaitojen hallinta. Tavoitteena on, että opiskelija pystyy tekemään niin monia asioita kuin mahdollista ja mahdollisimman vähällä tuella. Lisäksi tavoitteena on, että opiskelija oppii siirtämään opitut taidot kaikkiin ympäristöihin, joissa hän toimii. Opiskelija oppii etsimään tietoa eri lähteistä sekä hyödyntämään saamaansa tietoa omassa elämässään. (Raudasoja 2004, 161.)

Opetushallituksen opetussuunnitelma vammaisille opiskelijoille sisältää taitoja, joita tarvitaan yhteiskunnassa. Yhteiskuntavalmiuksien tavoitteena on, että opiskelija tuntee keskeisiä yhteiskunnan palveluita, osaa tarvittaessa asioida eri toimipai-koissa sekä käyttää opastettuina näitä palveluita. Opiskelija perehtyy erilaisiin tapoihin selviytyä mahdollisimman itsenäisesti tai opastettuna liikenteessä ja liikennevälineissä. Opiskelijalla tulee olla realistinen kuva ympäristöstä ja omasta itsestänsä sekä ympäristön häneen kohdistamista odotuksista. Näiden tulee ohjata opis-

kelijan toimintaa. Tavoitteena on, että opiskelija tuntee rahan merkityksen arkipäivän toiminnassa ja hän harjaantuu hoitamaan raha-asioitaan edellytystensä mukaisesti. (Opetushallitus 2000, 16.)

Kartoitettaessa yhteiskuntavalmiuksia ja suunniteltaessa opiskeluohjelmaa selvitetään mitä opiskelija tietää entuudestaan ja miten luotettavaa tieto on vaihtuvissa tilanteissa. On hyvä tietää tarvittavan tuen määrä sekä opiskelijan käyttäytymisen laatu eri ympäristöissä ja tilanteissa. Lisäksi kannattaa selvittää osaako oppilas kertoa henkilötietonsa ja tunnistaako hän oman omaisuutensa. (Raudasoja 2004, 150.)

Opetushallituksen opetussuunnitelma vammaisille opiskelijoille sisältää päivittäistoimintoihin liittyviä taitoja. Tavoitteena on, että opiskelija ymmärtää normaalin vuorokausirytmien merkityksen arkipäivän rytmittäjänä ja hän harjaantuu löytämään oman vuorokausirytmensä sekä pitämään sitä yllä. Opiskelija ymmärtää terveellisen ravinnon ja oikeiden ruokailutottumusten merkityksen omalle hyvinvoinnilleen sekä perehtyy ruokaostosten tekemiseen ja pienimuotoiseen ruoanlaittoon. Opiskelija ymmärtää siisteyden ja puhtauden merkityksen ja osaa siivota oman työtilansa tarkoituksenmukaisesti. Opiskelija osaa edellytystensä mukaisesti huolehtia henkilökohtaisesta hygieniastaan, pukeutumisesta ja muusta sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvästä ulkonäöstään. (Opetushallitus 2000, 17-18.)

Autismin kirjon oppilaille päivittäistaitojen opiskelussa on tärkeää omatoimisuuden oppiminen. Opiskelija tarvitsee omatoimisuustaitoja omien tarpeidensa havaitsemisessa sekä ilmoittamisessa ja mahdollisimman itsenäisessä omien tarpeidensa tyydyttämisessä. Kartoitettaessa ja suunniteltaessa omatoimisuustaitojen harjoittelemista, kannattaa paneutua ruokailuun, hygieniaan ja pukeutumiseen. Nämä taidot ovat yhteiskunnassa elämisen kannalta välttämättömiä. Tehtaessä yksilöllisiä opiskelusuunnitelmia on arvioitava, mikä on tärkeintä ja ajankohtaisinta oppia. Samalla on mietittävä mikä on mahdollista oppia. Lisäksi on suunniteltava, millä tavalla ja menetelmällä taitoja opiskellaan sekä mikä on opiskelijan tuen ja ohjauksen tarve. On hyvä miettiä, minkälaiseen itsenäisyyteen opiskelijalla

on realistiset mahdollisuudet. (Raudasoja 2004, 158-159.)

Vapaa-ajan taidot käsittävät ne taidot, joita henkilö tarvitsee selviytyäkseen esimerkiksi tauoilla töissä ja koulussa, vapaa-aikanaan kotona sekä harrastukset (Raudasoja 2004, 38). On mielekästä, että yksilö voi tehdä vapaa-ajallaan sitä, minkä hän on itselleen valinnut toiminnakseen. Vapaa-ajan toiminnan tulisi olla rentouttavaa ja antaa voimia arkipäivän muuhun toimintaan. Valintojen tekeminen voi olla vaikeaa, mutta sitä voi vähitellen oppia. Ensin on hyvä tutustua erilaisiin mahdollisuuksiin ja valita niistä mieleinen. Tarpeen vaatiessa vapaa-ajan toimintaa pitää voida vaihtaa, jos se ei enää miellytä. Eri elämäntilanteissa voi kiinnostus kohdistua eri asioihin tai rentouttavinta voi olla monien erilaisten asioiden kokeileminen. Kaikki eivät nauti vuorovaikutuksesta muiden ihmisten kanssa, vaan he haluavat viettää aikaansa kotona. Tällöin henkilön yksilöllistä ratkaisua tulee kunnioittaa. Mikäli yksilö ei itse osaa valita itselleen sopivaa vapaa-ajan toimintaa, voi hänen lähipiirinsä miettiä miten vaikuttaa hänen vapaa-ajan viettämiseensä niin, että siitä tulisi antoisaa. (Lehtinen & Pirttimaa 1995, 76-78.)

Autismin kirjon henkilöiden sopeutumista yhteiskuntaan voi parantaa organisoidulla ja tukemalla yksilön toimintoja siten, että hän kykenee elämään ja työskentelemään mielekkäästi kotona, koulussa ja yhteiskunnassa. Yhteiskuntaan sopeutumista voidaan tukea muun muassa kehittämällä kommunikaatiota, harjoittelemalla sosiaalisia taitoja, lisäämällä yksilöllisiä valmiuksia sekä muuntelemalla ympäristöä. Yksilön taitojen kehittäminen lähtee liikkeelle orastavista taidoista, henkilökohtaisista vahvuuksista ja kiinnostuksen kohteista. Tavoitteena on mahdollisimman itsenäinen taitojen käyttäminen. Taitojen kehittyminen voi vaatia toimintojen muuntelua, kuten ympäristön strukturointia ja visuaalista materiaalia. (Raudasoja 2004, 34-35.)

5 AUTISMIN KIRJON HENKILÖIDEN OPETUSKÄYTÄNTÖ

Autismin kirjon henkilöille suunnatun opetuskäytäntöjen tulee rakentua *kykyjen ja vaikeuksien kartoitukselle*. Tarkoituksena on parantaa olemassa olevia kykyjä ja kiertää vaikeuksia yrittämällä löytää vaihtoehtoisia toimintatapoja. Opetus liitetään mahdollisimman pitkälle *päivittäiseen toimintaan*, koska autismin kirjon henkilöitä täytyy opettaa tavallista enemmän elämään, solmimaan sosiaalisia suhteita, puhumaan sekä käyttämään puhetta kommunikaation välineenä. Opetus rakentuu neljälle peruspilarille, jotka ovat yksilöllisyyden kunnioittaminen, jatkuvuus henkilön ja ympäristön suhteen, struktuuri ja määrätietoisuus arkirutiineissa sekä sisällöltään mielekäs opetus. (Raudasoja 2004, 23.)

Struktuuri opetuksessa tarkoittaa oppimisympäristön ja oppimisjärjestelyjen jäsentämistä autismin kirjon henkilön yksilöllisistä erityistarpeista lähtien. Strukturoinnin määrä ja laatu riippuvat henkilön autististen piirteiden vahvuudesta sekä niihin liittyvistä ongelmista. Mitä vahvempia nämä piirteet ovat, sitä enemmän strukturia tarvitaan sekä ympäristössä että erilaisissa toiminnoissa. Tällöin voidaan edistää oppimisprosessia käyttämällä parhaita käytäntöjä ja eliminoimalla oppimisen esteitä. Strukturoitu toiminta perustuu pitkälti kiinteään lukujärjestykseen, aikatauluun tai skeemaan, joka takaa selkeän ja tukevan rytmin henkilön toiminnoille. Lisäksi jatkuvuus henkilöiden ja ympäristön suhteen luovat rutiineja ja vähentävät levottomuutta. Strukturoidussa opetuksessa kaikilla toiminnoilla tulee olla selkeä alku ja loppu. (Raudasoja 2004, 25.)

Koska jokainen autismin kirjon henkilö on erilainen, tulee opetuksen *perustua yksilöllisille ratkaisuille*. Opetuksen suunnittelun lähtökohtana tulee olla henkilön edellytykset, tarpeet, toiveet sekä niiden kohtaaminen hänen kehityksensä eri osalueiden tason mukaisesti. Tärkeää on huomioida opetettavien asioiden tärkeys oppijan kannalta. Opetuksen on oltava riittävän konkreettista ja kommunikaation sekä oppimistehtävien opiskelijan kykytasoa vastaavia. Oppimiseen on käytettävä riittävästi aikaa ja asioita on kerrattava, jotta saavutetaan asioiden mielessä pysy-

minen. Tarpeen vaatiessa oppimista voidaan vahvistaa opiskelijalle mielekkäillä vahvistajilla. Jotta löydetään mielekkäät opetuskäytänteet, on välttämätöntä tehdä jatkuvaa arviointia ja määritellä muutosseurannalla oppilaan kehitysvaihe opetuksen pohjaksi. (Raudasoja 2004, 23-24.)

Autismin kirjon henkilön *opetussuunnitelmaa* laadittaessa tulee huomioida myös mahdolliset muut lisävammat ja erityistarpeet kuten toimintatavat, kommunikaatio ja asioiden ymmärtäminen. Yleensä autismin kirjon henkilöiden opetuksessa ei voida hyödyntää ryhmäopetusta, ympäristön virikkeitä, sanallisia ohjeita eikä kielellisesti painotettua tekemistä, jotka ovat tavallisesti opetuksessa käytettyjä menetelmiä. Opetussuunnitelmaa laadittaessa voidaan apuna käyttää esimerkiksi viiden askeleen mallia, jossa käydään läpi seuraavat asiat:

1. Kasvatusta koskevien saavutusten arviointi
 - sisältää lapsen kehityshistorian ja luokkatilanteista saatavan informaation
2. Kasvatuksellisten mahdollisuuksien arviointi
 - sisältää kasvatukselliset, kielelliset ja kulttuuriset erot
3. Aistien toiminta
 - esim. kuulo- ja näköaistit
4. Kognitiivisten toimintojen arviointi
 - sisältää kognitiivisten toimintojen ja adaptiivisen käyttäytymisen arvioinnin
5. Neuropsykologinen tai neuropsykiatrinen arviointi
 - sisältää sensoriset, motoriset, havaintojen yhdistämiset ja kielelliset prosessit

Erilaisia arviointeja yhdistämällä saadaan melko kattava käsitys henkilön kokonaistilanteesta ja tämän pohjalta voidaan laatia opetussuunnitelma. Suunnitelman laatimisessa on hyvä käyttää moniammatillista tiimiä, jotta kaikkien osa-alueiden tieto tulee näkyviin suunnitelmassa. (Raudasoja 2004, 24-25.)

Toiminnallisessa opetuksessa oppiminen pohjautuu toiminnallisuuteen ja aktiiviseen työskentelyyn. Toiminnallisten taitojen opettaminen tapahtuu yleensä luonnollisissa tilanteissa ja vähentää opetuksen pirstoutumista irrallisten taitojen opet-

teluksi. Opetustavoitteet ja opetukselliset keinot löytyvät siitä ympäristöstä, missä kulloinkin toimitaan. Toiminnallinen lähestymistapa tuottaa tietoa, joka on suoraan hyödyksi opiskelijalle. Toiminnallisessa opetussuunnitelmassa opetuksen lähtökohtana on oppimistavoitteiden hakeminen opiskelijan normaalista elinympäristöstä. Tavoitteena on, että opiskelija oppii sellaisia itsenäisen elämän taitoja, joita hän tarvitsee päivittäisessä elämässään. Tämän vuoksi on tärkeää kiinnittää huomiota opiskelijan ja hänen ympäristönsä väliseen suhteeseen sekä vuorovaikutukseen ja toimintaan tässä ympäristössä. (Raudasoja 2004, 26.)

Toiminnallisen opetussuunnitelman laadinnassa tulee ottaa huomioon henkilön fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen kehityksen taso. Opiskeltavien kokonaisuuksien tulee olla opiskelijan kannalta mielekkäitä ja mahdollisimman hyvin hyödynnettävissä ja yleistettävissä eri tilanteissa. Opiskelijaa on ohjattava valmiuksien ja tietojen siirtämisessä ympäristöstä toiseen, koska tässä autismin kirjon henkilöillä on suuria vaikeuksia. Tärkeää onkin harjoitella taitoja mahdollisimman monissa ympäristöissä, koska opitut taidot eivät ole yleistyneet arkielämän tilanteisiin tavotulla tavalla. Keskeisenä tavoitteena on, että opiskelija pystyy osallistumaan yhteiskunnan normaaleihin toimintoihin kykytasonsa mukaisesti. Tarvittaessa henkilön tulisi saada tuekseen esimerkiksi ohjaaja tai avustaja, jotta hän voi osallistua ikäisilleen tyypillisiin toimintoihin. (Raudasoja 2004, 27.)

6 KEHITTÄMISPROJEKTIN TOTEUTTAMINEN

Seuraavaksi kuvataan kehittämissuunnitelman keskeisimpiä vaiheita. Näitä ovat kehittämissuunnitelman aiheen valinta ja eteneminen sekä omatoimisuustuntien neljän erisältökokonaisuuden suunnittelu.

6.1 Kehittämiprojektin aiheen valinta

Työskentelen erityisluokanopettajana espoolaisessa peruskoulussa. Erityisluokkia on kuusi, jotka kaikki ovat autismin kirjon luokkia. Monilla autismin kirjon oppilailla on lukujärjestyksessä varattu aika omatoimisuustaitojen harjoitteluun. Omatoimisuustuntien ryhmät eivät ole samat kuin luokkaryhmät, vaan ne muodostuvat yli luokkarajojen toiminnallisuuden sekä sukupuolen mukaan. Jokainen opettaja toteuttaa omatoimisuustunnit parhaaksi katsomallaan tavalla. Jos opettaja omatoimisuustuntien osalta vaihtuu, ei uusi opettaja tiedä mitä oppilas on harjoitellut ja miten hän on asioista selviytynyt. Aloittaessani opettajana tässä koulussa, koin omatoimisuustuntien pitämisen haasteelliseksi enkä osannut määritellä niiden tavoitteita. Tämän vuoksi valitsin työyhteisön kehittämiprojektiksi omatoimisuustuntien yhdenmukaisen rakenteen suunnittelun.

Kehittämiprojektin tavoitteena on yhdenmukaistaa omatoimisuustuntien rakenne sellaiseksi, että opettajan on helppo suunnitella omatoimisuustunnit monipuoliseksi kokonaisuudeksi oppilaan elämänhallinnan taitoja parantaen. Myös uusi opettaja tai sijainen pystyy suunnittelemaan omatoimisuustuntien sisällön yksittäistä oppilasta hyödyttävällä tavalla käyttäen apunaan tätä rakennetta. Lisäksi tavoitteena on suunnitella seurantalomake, johon yksittäisen oppilaan omatoimisuustaidot voidaan kirjata ylös. Tämä helpottaa toiminnan suunnittelemista ja tavoitteellisuutta.

Omatoimisuustuntien kehittämisessä on tarkoituksena valita joitakin isoja aihealueita, jotka jaetaan pienempiin osatavoitteisiin. Nämä aihealueet ja tavoitteet pysyvät samoina vuodesta toiseen. Oppilaan osaamista syvennetään vuosi vuodelta hänen kehityksensä tahdissa. On selvää, että jokainen autismin kirjon oppilas ei kykene suoriutumaan kaikista omatoimisuustuntien tavoitteista. Jokaiselle oppilaalle valitaan vuosittaiset tavoitteet aloittaen realistisesta suoriutumuksesta. Mikäli tavoitteisiin ei päästä, voidaan niitä hieman alentaa. Jos taas tavoitteet saavutetaan helposti ja alkuperäistä aikataulua nopeammin, voidaan tavoitteita saman lukuvuoden aikana nostaa.

Ensimmäiseksi tehtäväksi tässä kehittämissuunnitelmassa nousi käsiteltävien aihealueiden valinta. Vaihtoehtoja pohdittiin työyhteisöimme opettajien ja joidenkin avustajien kanssa yhdessä. Esiin nousi monia hyviä vaihtoehtoja. Lisäksi jo tässä vaiheessa tuli esiin monia yksittäisiä tavoitteita, joita olisi hyvä saada mukaan lopulliseen malliin. Lopulta päädyttiin ottamaan aihealueeksi mukaan 1) itsestä huolehtiminen, 2) tiedonhaku arjessa, 3) asiointi koulun ulkopuolella ja 4) vapaa-aika. Nämä jaettiin pienempiin osa-alueisiin sen mukaan, mikä on oppilaille tärkeää ja mitä on mahdollista harjoitella koulussa ja sen lähiympäristössä. (Liite 1). Jotkin mainittujen aihealueiden teemat tulevat esiin arkipäivän tilanteissa ja niitä harjoitellaan mahdollisesti päivittäin. Ne katsottiin kuitenkin niin tärkeiksi asioiksi, että niitä on hyvä harjoitella myös omatoimisuustunneilla.

6.2 Kehittämissuunnitelman eteneminen

Kehittämissuunnitelman eteneminen vaati tutustumista erilaisiin elämänhallinta- sekä omatoimisuustaitoja käsitteleviin lähteisiin. Lisäksi oli tärkeää ymmärtää näiden taitojen oppimiseen liittyvät haasteet autismin kirjjon henkilöiden kohdalla. Lähtökohdaksi valittiin Opetushallituksen vuonna 2000 julkaisema opetussuunnitelma vammaisille opiskelijoille ammatillisessa koulutuksessa. Monet kyseisessä opetussuunnitelmassa olevat elämänhallintaan liittyvät taidot sopivat myös peruskouluikäisille lapsille ja nuorille.

Raudasoja (2004) toteaa että, omatoimisuustaitojen opetus liittyy kaikkiin autismin kirjjon henkilöiden opetuksen osa-alueisiin. Opetuksen tavoitteena on oppilas, joka selviää mahdollisimman omatoimisesti erilaisissa tilanteissa ja osaa siirtää oppimaansa uusiin tilanteisiin. Kaikki oppilaat eivät tarvitse erillisiä omatoimisuustunteja. Osalle oppilaista taas omatoimisuustunneista on selkeästi hyötyä. Näillä tunneilla voidaan paneutua omatoimisuustaitojen harjoitteluun tarpeen mukaisesti. Omatoimisuustunneille osallistuvat oppilaat ovat taidoiltaan hyvin erilaisia. Tämän vuoksi myös tavoitteet on mietittävä oppilaskohtaisesti. Omatoimi-

suustuntien rakennesuunnitelma ja arviointilomake auttavat valitsemaan vuosittaiset tavoitteet sekä seuraamaan tavoitteiden saavuttamista.

Omatoimisuustuntien rakennesuunnitelma pitää sisällään melko suuren määrän erilaisia omatoimisuustaitoja. Ne on jaoteltu neljäksi kokonaisuudeksi. Vasta käytäntö näyttää, onko tämä jaottelu onnistunut vai onko sitä syytä muokata. Seuraavaksi esitellään nämä neljä omatoimisuustuntien sisältökokonaisuutta.

6.2.1 Itsestä huolehtiminen

Ensimmäisenä kohtana omatoimisuustuntien rakennesuunnitelmassa on itsestä huolehtiminen. Se muodostui laajimmaksi kokonaisuudeksi. Raudasoja (2004) pitää tärkeänä sitä, että oppilas *osaa kertoa henkilötietonsa ja tunnistaa oman omaisuutensa*. Henkilötietoja tarvitaan eri tilanteissa mm. hoidettaessa omia henkilökohtaisia asioitaan. Autismin kirjon henkilö saattaa myös olla eksyksissä, jolloin henkilötietojen kertomisen lisäksi on hyvä hallita *avun pyytäminen*. Mikäli kommunikointi on vaikeaa, on hyvä harjoitella henkilötietojen kertomista pienen henkilökortin avulla. Kortista on hyvä löytyä tärkeimmät tiedot henkilöstä ja hänen huoltajistaan yhteystietoineen. Omista tavaroista huolehtiminen on hyvä hallita missä tahansa henkilö oleilee tai liikkuu.

Itsestä huolehtimiseen kuuluvat erilaiset *hygieniaan ja pukeutumiseen liittyvät asiat*. Nämä kuuluvat myös Opetushallituksen opetussuunnitelmaan vammaisille opiskelijoille. Omatoimisuustuntien rakennesuunnitelmaan kuuluu hygieniaopetus, johon liitettiin mukaan terveyteen vaikuttavat asiat sekä iän- ja sukupuolen mukainen itsestä huolehtiminen. Tyttöillä tämä pitää sisällään kuukautista kertomista, kauneuden- ja hiustenhoitoa. Poikien kanssa käydään läpi esimerkiksi viiksen- ja parranajoa, kun se on ajankohtaista. Nämä voidaan osittain liittää mieheksi/naiseksi kasvamisen opettamiseen.

Hygieniaopetukseen kuuluu omaan *terveyteen vaikuttavien asioiden ymmärtäminen*. Terveysteen vaikuttavia asioita ovat ravinto, liikunta, päihteet ja puhtaus. Oppilaan on hyvä ymmärtää, minkälainen ravinto on terveellistä ja osata välttää epäterveellistä ravintoa. Liikunnan merkitys omaan terveyteen on tärkeä asia. On hyvä käydä läpi erilaisia liikuntamuotoja ja niiden vaikutusta ihmisen kehoon ja mieleen. Samalla voi miettiä mieluista liikuntamuotoa ja voisiko siitä ottaa itselleen harrastuksen. On tärkeää saada autismin kirjon henkilöt ymmärtämään päihteiden epäsuotuisa vaikutus ihmisen terveyteen, koska he saattavat olla helposti toisten ihmisten ohjattavissa ja näin joutua erilaisten päihteiden käyttäjiksi.

Ihmisen terveyteen vaikuttavat hänen itsensä ja ympäristönsä puhtaus. *Ympäristön puhtauteen* liittyy paitsi siivoaminen myös ympäristöstä huolehtiminen kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti. Koulumme on mukana ns. Vihreä lippu -ohjelmassa, jonka kautta tulee ympäristökasvatusta. Oman ympäristön siistinä pitäminen liittyy osana kaikkea tekemistä, mutta sitä voidaan harjoitella tarvittaessa lisää omatoimisuustunneilla.

Sosiaaliset suhteet ovat myös mukana itsestä huolehtimisessa. Sosiaaliset suhteet ovat erilaisia kotona, koulussa, työpaikalla, harrastuksissa jne. Sosiaaliin suhteisiin voi liittää sosiaalisten taitojen opettelua, vaikka toisaalta niitä harjoitellaan paljon erilaisissa päivittäisissä tilanteissa. Lisäksi sosiaalisille taidoille on varattu lukujärjestykseen oma tuntinsa.

Raudasoja (2004) toteaa, että yhteiskunnassa elämisen kannalta tärkeimpiä omatoimisuustaitoja ovat ruokailu, hygienia ja pukeutuminen. Hygieniaan liittyvien asioiden lisäksi omatoimisuustunneilla harjoitellaan tarpeen mukaan *pukeutumista ja riisuuntumista*, vaikka näitä tehdään useamman kerran koulupäivän aikana. Joillekin oppilaille esimerkiksi vetoketjun kiinnilaittaminen tai kengännauhojen solmiminen ovat erittäin vaikeita asioita. Näitä voidaan harjoitella rauhassa omatoimisuustunneilla. Raudasojan mielestä myös asianmukaiseen pukeutumiseen on hyvä kiinnittää huomiota. Omatoimisuustunneilla käydään läpi säänmukaista pukeutumista sekä eri-ikäisten lasten ja nuorten pukeutumista. Nuorten kanssa voi-

daan esimerkiksi etsiä kuvia sen hetkisestä vaatemuodista ja pohtia, onko se itseä miellyttävää vai haluaako pukeutua eri tavoin. *Ruokailuun* paneutumista ei omatoimisuustunneilla voida paljoakaan tehdä muuten kuin miettimällä hyviä ruokailutapoja ja harjoittelemalla pöydän kauniiksi kattamista ja sen merkitystä ruokailuun. Omatoimisuustuntien rakennesuunnitelmaan kuuluu leivontaa sekä välipalan tekemistä. Tällöin voidaan kiinnittää myös huomiota ruokailutapoihin käytännössä.

Itsestä huolehtimiseen kuuluvat *itsehallintataidot*. Ruohotie (2000) määrittelee elämänhallinnan kyvyksi kantaa vastuuta omasta toiminnastaan. Itsehallintataidot kuuluvat oleellisena osana elämänhallintaan. Näihin voidaan katsoa kuuluvan käyttäytyminen asianmukaisesti eri tilanteissa. Samoin elämänhallintaan voi kuulua esimerkiksi äkkipikaisuuden säätelyä, tilannetajua, itsekuria tai motivointia toimimaan tietyllä tavalla. Tämä voi olla vaikeaa monella autismin kirjon henkilön kohdalla ja sitä on harjoiteltava paljon. Näitä taitoja voidaan harjoitella esimerkiksi erilaisten sosiaalisten tarinoiden avulla sekä näyttelemällä/käymällä läpi erilaisia tilanteita. Oma-aloitteisuuden kehittäminen kuuluu myös itsehallintataitoihin kuten myös valintojen ja tavoitteiden tekeminen. Valintojen tekemistä voidaan harjoitella monessa eri tilanteessa ja liittyy sen harjoittelu muuhun toimintaan tai opetukseen. Ajankulun ymmärtäminen ja sen huomioiminen eri tilanteissa on vaikeaa autismin kirjon henkilöille, joten sen harjoittelu kuuluu eri tilanteisiin omatoimisuustunneilla. Aikakäsitetä harjoitellaan erilaisten kellotehtävien avulla.

Itsehallintataitoihin voidaan katsoa kuuluvan myös erilaisissa ympäristöissä liikkuminen ja niissä asianmukaisesti toimiminen. Tässä omatoimisuustuntien rakennesuunnitelmassa se liitettiin kohtaa asiointi koulun ulkopuolella, koska se sopii siihen kokonaisuuteen erittäin hyvin.

6.2.2 Tiedonhaku arjessa

Toisena kohtana omatoimisuustuntien rakennesuunnitelmassa on tiedonhaku arjessa. Tänä päivänä internetistä löytää tietoa lähes kaikesta tarpeellisesta. Tämän vuoksi on tärkeää *opetella etsimään internetin avulla tietoa* ja hyödyntämään sitä. Internetin käytön voi luontevasti liittää moneen aiheeseen ja sitä voi käyttää ryhmän kanssa interaktiivisen esitystaulun avulla. *Aikataulujen etsiminen ja ymmärtäminen* kuuluu omatoimisuustuntien opetusohjelmaan. Niitä voidaan tutkia internetin avulla tai liikennepalveluja tarjoavien yhtiöiden jakamista aikataulukirjoista. Aikataulujen ymmärtäminen liittyy luontevasti ajankulun opettelemiseen. Puhelinluettelo ei ehkä ole enää kovin ahkerassa käytössä, mutta sen avulla on hyvä harjoitella aakkosellisen hakemiston käyttöä. Puhelinluettelo tarjoaa siihen erilaisia tapoja.

Sähköpostin käytön opetteleminen sopii hyvin osaksi omatoimisuustunteja. On hyvä ymmärtää, että sen avulla voi tiedustella asioita tai olla vuorovaikutuksessa esimerkiksi perheenjäsenten kanssa. Sähköpostin käyttö voi avata uusia mahdollisuuksia autismin kirjon henkilöille, joilla on ongelmia kommunikaatiossaan. Puhelimen käyttöä on hyvä harjoitella niiden oppilaiden kanssa, jotka kommunikoi-
vat ymmärrettävästi puheellaan.

Tiedonhaku arjessa -kokonaisuuteen kuuluvat aiheet eivät ole opetushallituksen opetussuunnitelmassa vammaisille opiskelijoille. Ne haluttiin kuitenkin mukaan omatoimisuustuntien rakennesuunnitelmaan, koska ne osittain tukevat muiden asioiden opettelua sekä niistä on hyötyä arjen toiminnoissa.

6.2.3 Asiointi koulun ulkopuolella

On tärkeää harjoitella omatoimisuustaitoja myös koulun ulkopuolella luonnollisissa ympäristöissä. Omatoimisuustuntien sisältökokonaisuus asiointi koulun ulkopuolella pitää sisällään useita Opetushallituksen määrittelemiä asioita, joihin

vammaisten opiskelijoiden on opinnoissaan perehdyttävä. Näitä ovat liikkuminen julkisilla kulkuvälineillä, keskeisten yhteiskunnan palveluiden tunteminen ja käyttäminen tarvittaessa, rahan merkityksen tunteminen arkipäivän toiminnassa ja pienimuotoisten ruokaostosten tekeminen. *Julkisten kulkuvälineiden käyttämiseen* liittyvät aikataulujen ymmärtäminen, matkalippujen käyttäminen, erilaiset itsehallintataidot sekä ympäristön hahmottaminen.

Erilaisissa ympäristöissä liikkumiseen ja toimimiseen kuuluu *ymmärtää eri palveluiden tarjoajien valikoimat*. Toisin sanoen mitä palveluita tai tuotteita tarjoaa esimerkiksi posti, apteekki tai rautakauppa. On hyvä myös ymmärtää museoiden, näyttelyiden yms. merkitys ja kuinka niissä käyttäydytään. Yhteiskunnan tarjoamiin palveluihin tutustutaan siinä määrin kuin se iän kannalta on tarpeellista. Huoltajat hoitavat peruskouluikäisten asioita eikä niistä tarvitse vielä huolehtia itse. Toisaalta monien autismin kirjon henkilöiden toiminnallisuus ei riitä myöhemmälläkään iällä omien asioiden hoitamiseen.

Rahan merkitys arkipäivän toiminnassa on tärkeä ja monelle autismin kirjon henkilölle myös hyvin vaikea asia. Rahan merkitystä harjoitellaan erilaisilla rahatehtävillä, jotka voivat olla koritehtäviä tai erilaisia laskutehtäviä. Käytännön tasolla rahan käyttöä harjoitellaan suorittamalla pieniä ostoksia tai käymällä kahvilassa. Kaupassa käydessä päätetään etukäteen ostoksen laadusta. Se voi olla pieni herku, vaateostos tai jokin hyödyke, esimerkiksi shampoo tai hammasharja. Kaupassa harjoitellaan valintojen tekemistä ja hintojen vertailua. Toisinaan kauppaan tai kauppakeskukseen voidaan mennä vain katsomaan tarjontaa. Tämä auttaa oppimaan ja kestäämään sen, ettei kaupasta aina saa haluamaansa ostosta.

Julkisten merkkien merkityksen ymmärtäminen haluttiin ottaa mukaan, jotta oppilas osaa tulkita ympäristössään näkyviä erilaisia merkkejä. Kaikkia liikennemerkkejä ei ole mielekästä opetella, mutta joistakin voi olla suurtakin hyötyä. Näitä ovat joiltakin osin esimerkiksi opastus- ja ohjemerkit sekä määräys- ja kieltomerkit. Tuntemalla tiettyjä merkkejä tulee ympäristössä liikkumisesta mielekkäämpää ja turvallisempaa.

6.2.4 Vapaa-aika

Vapaa-aikaa koskeva kokonaisuus on hyvin väljä. Se voidaan suunnitella oppilaiden iän ja mieltymysten sekä tarjolla olevien mahdollisuuksien perusteella. Lehtinen ja Pirttimaa (1995) toteavat, että yksilön on mielekästä tehdä vapaa-ajallaan sitä, minkä hän on itselleen valinnut toiminnakseen. Omatoimisuustunneilla voidaan *tutustua erilaisiin mahdollisuuksiin* ja kokeilla joitakin vapaa-ajan *harrastuksia*. Tätä kautta oppilas saattaa löytää itselleen mielekkään vapaa-ajanviettovan. Koulussa käydään vuodenajan mukaisesti läpi joitakin vapaa-ajanviettotapoja. Talvella voidaan mennä pulkkamäkeen tai luistelemaan. Syksyllä ja keväällä voidaan käydä retkillä, joilla on jokin teema kuten sieni-, marja-, tai linturetki.

Koulussa on myös taukoja, jolloin on hyvä löytää itselleen mielekästä tekemistä. Koulussa oppilasta ohjataan erilaisiin taukoa täyttäviin toimintoihin, mutta tällöin ei voida olla varmoja onko se oppilaan vai aikuisen valinta. *Venyttely ja rentoutuminen* kuuluvat myös omatoimisuustuntien ohjelmaan. Kunnollinen rentoutuminen on yllättävän vaikeaa monelle autismin kirjon oppilaalle. Venyttely saattaa auttaa oppilasta rentouttamaan itsensä kunnolla. Tutustuttaessa vapaa-ajanviettopoihin ja harrastuksiin, voidaan siihen liittää monia muita omatoimisuustunneilla opeteltavia asioita. Näitä ovat esimerkiksi internetin käyttö, erilaisissa ympäristöissä liikkuminen, julkisten kulkuvälineiden käyttö, julkisten merkkien ymmärtäminen ja terveyteen vaikuttavat asiat.

6.3 Arviointilomakkeen laadinta ja koekäyttö

Omatoimisuustunneilla harjoiteltujen ja läpikäytyjen asioiden arviointiin laadittiin oma lomake (Liite 2). Sen tarkoituksena on seurata oppilaan edistymistä sekä antaa tietoa oppilaan taidoista mahdolliselle uudelle opettajalle. Lisäksi sen avulla on helppo laatia omatoimisuustuntien jatkosuunnitelma.

Arviointilomakkeeseen listattiin kaikki omatoimisuustuntien rakennesuunnitelmassa olevat asiat. Arviointikriteereiksi laitettiin vaihtoehdot ”on tutustunut”,

”osaa hyvin”, ”tarvitsee harjoitusta”, ”tarvitsee suullista ohjausta”, ”tarvitsee fyysistä tukea” sekä ”tarvitsee fyysistä ohjausta”. Fyysisen tuen ja ohjauksen ero on siinä, tarvitseeko oppilas vain fyysistä tukea suoriutuakseen tehtävästä vai tarvitseeko häntä selkeästi ohjata fyysisesti halutussa toiminnossa. Joitakin kohtia on vaikea arvioida muuten kuin, että oppilas on tutustunut aiheeseen. Näitä ovat muun muassa hygieniaan ja naiseksi/mieheksi kasvamiseen liittyvät asiat sekä sosiaaliset suhteet ja yhteiskunnan palvelut. Jos oppilas osaa jonkin asian hyvin, laitetaan kyseiseen kohtaan merkintä. Opettaja voi valita käyttääkö hän esimerkiksi pelkää rastia vai haluaako hän antaa aiheesta arvosanan. Arviointikohtiin on jätetty hieman tilaa selvennykselle siitä, missä asiassa oppilas tarvitsee harjoitusta tai tukea.

Arviointilomake otettiin kevätlukukaudella koekäyttöön yhden oppilaan kanssa. Oppilas valikoitui omalta luokaltani. Näin ollen hänen kanssaan voitiin käydä omatoimisuustuntien rakennesuunnitelman mukaisia asioita läpi lähes päivittäin. Tällöin ehdittiin arvioida mahdollisimman monta asiaa ennen kevätlukukauden päättymistä. Samalla pohdittiin omatoimisuustuntien rakennesuunnitelman ja arviointilomakkeen mielekkyyttä sekä tarvittavia muutoksia. Muiden omatoimisuustunneilla käyvien oppilaiden kanssa käytiin rakennesuunnitelman mukaisia asioita läpi valikoiden. Ajan rajallisuuden vuoksi ehdittiin käydä läpi vain osa aiheista. Nämä kohdat kuitenkin arvioitiin lomaketta hyväksi käyttäen.

7 KEHITTÄMISPROJEKTIN ARVIOINTI

Kehittämiprojektin tarkoituksena oli laatia omatoimisuustuntien rakennesuunnitelma ja arviointilomake. Koen kehittämiprojektin onnistuneen hyvin rakennesuunnitelman kehittämisessä. Omatoimisuustuntien rakenteeseen otettiin mukaan ne aiheet, jotka olivat kaikkien erityisluokanopettajien mielestä hyviä ja tarpeellisia. Jokainen opettaja toteuttaa tunnit oman oppilasryhmänsä taitojen ja tarpeiden mukaisesti. Raudasoja (2004) toteaa, että on tunnettava opiskelijan taidot ennen

kuin voidaan suunnitella opiskeluohjelmaa. Omatoimisuustuntien arviointilomake auttaa opettajaa rakentamaan omatoimisuustunnit sopivalle vaatimustasolle sekä eriyttämään opetusta tarvittaessa.

Omatoimisuustuntien rakennesuunnitelmaa voidaan täydentää ja muuttaa tarpeen mukaan. Todennäköisesti vasta käytäntö pidemmällä aikavälillä näyttää, mikä on lopulta riittävän kattava kokonaisuus. Toisaalta kokonaisuus voi olla melko kattavakin, koska sitä voi käyttää jokaisen oppilaan kohdalla hänen tarpeidensa mukaisesti. Omatoimisuustaitojen opetteluissa on tärkeää tunnistaa oppilaan orastavat taidot, kuten Raudasoja (2004) toteaa. Näiden tunnistettujen orastavien taitojen perusteella opettaja voi tehdä päätöksen minkälaisia kunkin oppilaan tavoitteet ovat. Joidenkin oppilaiden tai asioiden kohdalla voi olla tarpeellista jakaa tietyt kohdat pienempiin osatavoitteisiin. Tämä on käytännössä helppo toteuttaa ja oppilaan edistymisen seuraamisesta tulee tällöin tarkempaa. Toisaalta voi riittää se, että vain arviointilomakkeeseen tulee tarkemmat osatavoitteet ja rakennesuunnitelma pysyy tiiviimpänä kokonaisuutena. Tämän jokainen opettaja voi tehdä halumallaan tavalla.

Täytettyä arviointilomaketta näytettiin työyhteisön jäsenille, jotta saatiin käsitys lomakkeen luettavuudesta. Arviointilomake vaikutti koekäytössä toimivalta ja siitä sai helposti tietoa oppilaan omatoimisuustaitojen tasosta. Kehitysprojektin luonteen vuoksi arviointilomakkeen onnistumista on vaikea arvioida tarkasti tässä vaiheessa. Autismin kirjon oppilaiden omatoimisuustaidot kehittyvät pikkuhiljaa ja hyvin yksilöllisesti, jolloin niitä voidaan arvioida vasta pidemmällä aikavälillä. Arviointilomake toimii kuitenkin hyvin arjen työvälineenä ja antaa riittävästi tietoa oppilaan kanssa työskenteleville ihmisille.

Omatoimisuustuntien suunnittelussa ja arvioinnissa on otettava huomioon useita asioita. Yksi menetelmä tähän on Raudasojan (2004) esittelemä viiden askeleen malli. Tässä mallissa on otettava avuksi moniammatillinen tiimi, jonka jäsenet tuntevat oppilaan tilanteen. Lisäksi on tärkeää ottaa vanhemmat mukaan suunnitteluprosessiin, koska he ovat lapsensa asiantuntijoita. Arvioinnissa on tärkeää

huomioida kuinka hyvin oppilaat osaavat soveltaa omatoimisuustunneilla käsiteltyjä asioita muissa tilanteissa ja ympäristöissä. Tämä on Raudasojan (2004) mielestä keskeinen autismin kirjon opiskelijan oppimistavoite.

Vapaa-aikaa koskeva kokonaisuus mietitytti jonkin verran. Se jätettiin melko avoimeksi, koska on vaikea tietää mikä on antoisaa tai mielekästä vapaa-ajan viettoa kenenkin mielestä? Autismin kirjon henkilöiden mielestä se voi olla ihan muuta kuin hänen lähipiirinsä mielestä. Toiselle vapaa-ajan viettoa voi olla ikkunasta ulos katseleminen ja toiselle saman palapelin tekeminen kerrasta toiseen. Pitäisikö lähipiirin tällöin ohjata autismin kirjon henkilö tekemään jotain muuta, mitä hän mahdollisesti ei halua tehdä vai antaa tehdä valintansa mukaisesti? Hän ei ehkä osaa kommunikoida riittävästi tuodakseen esiin omat mieltymyksensä. Toisaalta voi olla, ettei hän ymmärrä voivansa tehdä jotakin muuta. Vapaa-ajanviettopaoloja voidaan miettiä ja kokeilla vuosittain juuri kyseessä olevan omatoimisuusryhmän kykyjen ja halujen mukaan.

Työpaikallani on erilaisia työyhteisöjä. Tähän kehittämissprojektiin liittyvä työyhteisö on erityisluokilla olevien oppilaiden kanssa työskentelevät opettajat ja koulunkäyntiavustajat. He työskentelevät saman tavoitteen saavuttamiseksi ja saman perustehtävän äärellä, kuten Leppänen (2002) määrittelee työyhteisön. Koska työyhteisö otti kehittämissprojektiin hyvin vastaan, täytyi sille olla tarvetta. Työyhteisöstä löytyi paljon ihmisiä, joilla oli runsaasti tietoa ja osaamista kehittämissprojektiin kannalta. Varsinkin avustajat omaavat runsaasti hiljaista tietoa oppilaista, mikä ei aina tule hyödynnetyksi riittävästi. Työyhteisön hiljaista tietoa pyrittiin käyttämään hyväksi omatoimisuustuntien rakenteen luomisessa ottamalla koko työyhteisö mukaan kehittämissprojektiin. Koskensalmi ja Lauttio (2002) toteavatkin, että paras osaaminen kehittämisshankkeen toteuttamiseksi on lähellä työn kohdetta eli ihmisillä, joiden työtä hanke koskee. Lisäksi heillä on käytännön ratkaisuja mielessään hiljaisena tietona.

Lindström (2002) toteaa, että työn ja työyhteisön kehittäminen tapahtuu rinnakkain ja samanaikaisesti. Näin tapahtui myös tässä kehittämissprojektitissa. Kehittä-

misprojektilla pyrittiin edistämään työyhteisön osaamista sekä toiminnan laadun parantamista ja selkiyttämistä. Työyhteisö sai työkalut omatoimisuustuntien suunnitteluun ja toteuttamiseen, mikä lisäsi motivaatiota ja sen kautta työhyvinvointia. Tämän kautta työn tekemisestä tulee laadukkaampaa, jonka pitäisi näkyä oppilaiden omatoimisuustaitojen lisääntymisenä pitkällä aikavälillä. Vaikka opettaja suunnittelee ja toteuttaa omatoimisuustunnit, koskee se myös muuta työyhteisöä. Hyvin suunnitellut tunnit motivoivat avustajia työskentelemään laadukkaammin, koska he tietävät tarkasti mikä on tavoite ja miten heidän tulee toimia tavoitteen saavuttamiseksi kunkin oppilaan kanssa käyttämällä avukseen hiljaista tietoaan. Hyvin suunnitellut tunnit motivoivat myös oppilaita toimimaan parhaalla mahdollisella tavalla.

Lahtisen (2002) mukaan koko työyhteisön on tärkeää seurata ja arvioida kehittämisprojektia sekä sen vaikutuksia. Lähtökohtana tässä on projektin alussa asetetut tavoitteet. Työyhteisömme mielestä kehittämisprojektin tavoitteet saavutettiin ja kehittämisprojektin lopputulokseen oltiin tyytyväisiä. Kaikkia hyödyntävä yhteinen projekti lisäsi yhteisöllisyyttä ja antoi motivaatiota uusiin vastaaviin kehittämisprojekteihin. Kehittämisprojektin onnistumiseen vaikutti varmasti se, että jo projektin suunnitteluvaiheessa tiedettiin mitä halutaan tehdä. Projektin selkeä tavoite jo alkuvaiheessa on Koskensalmen ja Lauttion (2002) mukaan kehittämissankkeen onnistumisen edellytys.

Kehittämisprojekti vaikutti omaan ammatilliseen kehittymiseeni. Omatoimisuustuntien suunnittelun ja toteuttamisen kokeminen haasteelliseksi ja osin turhauttavaksi vaikutti työmotivaatiooni negatiivisesti omatoimisuustuntien kohdalla. Omatoimisuustunnit tuntuivat usein epäonnistuneilta ja vajavaisilta. Tämä johti muun työn onnistumisen ja oman riittämättömyyden pohdintaan. Omatoimisuustuntien sisällön laatiminen ja tavoitteiden asettaminen antoi uutta sisältöä työntekoon ja työmotivaationi kasvoi. Vaikka koin aikaisemmin epäonnistuneeni usein omatoimisuustuntien pitämisessä, auttoi niistä saamani kokemus kehittämään pysyvän rakenteen tuntien pitoon. Sain paljon apua ja vahvistusta omille ajatuksilleni työyhteisön muilta jäseniltä. Ruohotien (2000) mukaan kokemuksesta oppimi-

nen onkin ammatillisen kasvun tärkeä osatekijä ja siihen auttaa oppimista tukeva ilmapiiri.

8 YHTEENVETO

Tämä kehittämisprojekti osui sopivaan kohtaan. Koin aikaisemmin, että minun on tehtävä jotakin omatoimisuustuntien parantamiseksi. En vain tiennyt mitä tai miten sen tekisin. Omatoimisuustuntien yhdenmukaistaminen oli ensimmäinen ajatus kehitysprojektin aiheeksi. Itselläni oli todennäköisesti niin voimakas motivaatio ja tahto omatoimisuustuntien muuttamiseksi paremmaksi, että sitouduin tehtävään hyvin ja pystyin hallitsemaan erilaisia esiin tulleita tunteita kuten jaksamattomuutta ja osaamattomuutta. Ajatus laadukkaimmista ja hyödyllisemmistä omatoimisuustunneista antoi voimaa tehdä töitä tämän kehittämisprojektin eteen.

Omatoimisuustuntien rakennesuunnitelma ja arviointilomake vaikuttavat riittävän kattavilta ja opetuksen suunnittelua ja seurantaa helpottavilta. Niiden onnistumista on kuitenkin vaikea arvioida lopullisesti tässä vaiheessa, koska ne tulevat käyttöön kokonaisuudessaan vasta ensi lukuvuoden alussa. Mahdolliset tarvittavat muutokset nousevat esiin oppilaiden tarpeista arjen käytänteissä. Rakennesuunnitelman ja arviointilomakkeen muokkaaminen tarvittaessa on helppoa ja nopeaa.

Koen kehittämisprojektin onnistuneen erittäin hyvin työyhteisön kehittämisen ja oman ammatillisen kasvun osalta. Työyhteisö sai lisää työkaluja perustyönsä toteuttamiseksi, jonka kautta työn laatu muuttuu selkeämmäksi ja määrätietoisemmäksi. Koin myös työyhteisön jäsenten lähentyneen yhteisen tekemisen myötä kehittämisprojektin aikana. Pystyin käyttämään omaa ja muiden työyhteisön jäsenten kokemuksia ja tietoa luodakseni yhtenäisen rakenteen omatoimisuustunteihin. Tämän onnistuneen kokemuksen myötä pystyn tarvittaessa uudestaan kehittämään osaamistani ja vastaamaan paremmin työn tuomiin haasteisiin.

LÄHTEET

Koskensalmi, S. & Lauttio, L-M. 2002. Kehittämishankkeet – muutos parempaan. Teoksessa K. Lindström & A. Leppänen (toim.) Työyhteisön terveys ja hyvinvointi. Helsinki: Työterveyslaitos, 86- 93.

Lahtinen, M. 2002. Työyhteisön kehittämishankkeen itsearviointi. Teoksessa K. Lindström & A. Leppänen (toim.) Työyhteisön terveys ja hyvinvointi. Helsinki: Työterveyslaitos, 150-158.

Lehtinen, U. & Pirttimaa, R. 1995. Aikuiskasvatuksen suunnitelma NOVA. Normalisaatio, Osallistuminen, Vuorovaikutus, Aikuisuus. Miten tukea kehitysvammaisten nuorten ja aikuisten kasvua? Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Leppänen, A. 2002. Työyhteisön kehittämisen tavoitteet. Teoksessa K. Lindström & A. Leppänen (toim.) Työyhteisön terveys ja hyvinvointi. Helsinki: Työterveyslaitos, 36-44.

Lindström, K. 2002. Työyhteisön kehittämisen haasteet. Teoksessa K. Lindström & A. Leppänen (toim.) Työyhteisön terveys ja hyvinvointi. Helsinki: Työterveyslaitos, 14-23.

Opetushallitus. 2000. Vammaisten opiskelijoiden valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus ammatillisessa koulutuksessa. Opetussuunnitelman perusteet 2000. Helsinki: Yliopistopaino.

Raudasoja, A. 2004. Autismin kirjon opiskelijoiden työhön ja itsenäiseen elämään valmentavan koulutuksen seuranta ja vaikuttavuus. Helsinki: Keskuspuiston ammattiopisto.

Ruohotie, P. Oppiminen ja ammatillinen kasvu. 2000. Juva: WSOY.

Liite 2. Omatoimisuustuntien arviointilomake

Oppilas

luokka

lukuvuosi

	on tutustunut	osaa hyvin	tarvitsee harjoitusta	tarvitsee suullista ohjausta	tarvitsee fyysistä tukea	tarvitsee fyysistä ohjausta
Itsestä huolehtiminen						
Oppilas:						
- osaa kertoa henkilötietonsa suullisesti						
- osaa kertoa henkilötietonsa kortin avulla						
- osaa pyytää apua						
- on tutustunut mieheksi/naiseksi kasvamiseen						
- ymmärtää terveyteen vaikuttavista asioista						
- ravinto						
- liikunta						
- päihteet						
- puhtaus						
- osaa huolehtia itsestään iän mukaisesti						
- hiustenhoito						
- kauneudenhoito						
- kuukautiset						
- parrankasvu						
- osaa pitää ympäristönsä siistinä						
- tuntee sosiaalisia suhteita						
- osaa pukeutua						
- osaa riisuuntua						
- ymmärtää asianmukaisen pukeutumisen						
- huolehtii omista tavaroistaan						
- osaa tehdä välipalaa						
- osaa leivonnan eri vaiheita						
- osaa itsehallintataitoja						
- käyttäytyminen						
- valintojen teko						
- tavoitteiden asettaminen						
- oma-aloitteisuus						
- ajankulun ymmärtäminen						
Tiedonhaku arjessa						
Oppilas:						

	on tutustunut	osaa hyvin	tarvitsee harjoitusta	tarvitsee suullista ohjausta	tarvitsee fyysistä tukea	tarvitsee fyysistä ohjausta
- osaa käyttää hakupalvelimia						
- hallitsee aakkosellisen hakemiston						
- osaa käyttää aikatauluja						
- osaa käyttää puhelinta						
- hallitsee sähköpostin käytön						
Asiointi koulun ulkopuolella						
Oppilas:						
- osaa liikkua julkisilla kulkuvälineillä						
- osaa liikkua erilaisissa ympäristöissä						
- osaa toimia erilaisissa ympäristöissä						
- on tutustunut keskeisiin yhteiskunnan palveluihin						
- tuntee erilaisia julkisia merkkejä						
- osaa käyttää rahaa arkipäivän toiminnoissa						
Vapaa-aika						
Oppilas:						
- löytää mielekästä tekemistä vapaa-ajalle						
- on tutustunut erilaisiin harrastuksiin						
- osaa rentoutua						